

ДЗЯРЖАЎНАЯ НАВУКОВАЯ ЎСТАНОВА
«ІНСТЫТУТ ГІСТОРЫІ
НАЦЫЯНАЛЬнай АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ»

УДК 373(476)(091) «1919/1921» (476)

ТРУБЧЫК
Алена Генадзьеўна

ПАЛІТЫКА ПОЛЬСКАЙ УЛАДЫ Ў СФЕРЫ ШКОЛЬнай АДУКАЦЫІ НА
АКУПАВАНАЙ ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў 1919-1921 ГГ.

Аўтарэферат
дысертацыі на саісканне вучонай ступені
кандыдата гістарычных навук
па спецыяльнасці 07.00.02 – айчынная гісторыя

Мінск, 2017

Навуковая работа выканана ў дзяржаўнай навуковай установе «Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі»

Навуковы кіраўнік

Літвін Аляксей Міхайлавіч,
доктар гістарычных навук, прафесар,
загадчык аддзела ваеннай гісторыі Беларусі
дзяржаўнай навуковай установы «Інстытут
гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі»

Афіцыйныя апаненты:

Снапкоўскі Уладзімір Еўдакімавіч,
доктар гістарычных навук, прафесар,
прафесар кафедры міжнародных адносін
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Вялікі Анатоля Фёдаравіч,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт,
загадчык кафедры гісторыі Беларусі і славянскіх
 народаў установы адукацыі «Беларускі
дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма
Танка»

Апаніруючая арганізацыя

Установа адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы»

Абарона адбудзецца 27 красавіка 2017 г. у 14.00 на пасяджэнні савета Д 01.40.01 па абароне дысертацыі на саісканне вучонай ступені доктара гістарычных навук пры дзяржаўнай навуковай установе «Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі» па адрасе: 220072, г. Мінск, вул. Акадэмічная, 1; тэлефон вучонага сакратара: (+375 17) 284-18-69; e-mail: lakvadam@yandex.ru

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Цэнтральнай навуковай бібліятэцы імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (вул. Сурганава, 15).

Аўтарэферат разасланы « » сакавіка 2017 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацыі

В.Л. Лакіза

УВОДЗІНЫ

Польска-савецкая вайна 1919–1921 гг. негатыўна паўплывала на палітычнае і сацыяльна-эканамічнае развіццё Беларусі, на становішча айчыннай культуры і асветы. У 1919–1921 гг. з боку акупацыйнай улады рабілася спроба сфарміраваць адзіную сістэму адукацыі, якая б адпавядала патрабаванням тагачаснай Польскай дзяржавы. Аднак аб’ектыўна гэты працэс не мог завяршыцца ва ўмовах ваенных дзеянняў і нявызначанага геапалітычнага статусу беларускіх зямель. Палітыка польскай улады ў сферы адукацыі на акупаванай тэрыторыі ў 1919–1921 гг. разумеецца як выпрацоўка сістэмы мэт, пошук прыярытэтаў у адукацыі і метадаў іх правядзення ў жыццё з улікам ваенных абставін, грамадска-палітычных настрояў, а таксама міжнароднай палітычнай сітуацыі. Суб’ектамі палітыкі ў сферы адукацыі ў гэты час выступалі прадстаўнікі адміністрацыйнага апарата грамадзянскага кіравання, польскія палітычныя партыі, грамадскія арганізацыі і клерыкальныя колы.

Дзейнасць беларускіх нацыянальных арганізацый у сферы адукацыі не мела дзяржаўна-прававой базы, таму ў даследаванні вызначана паняццем “беларуская школьная справа” і тлумачыцца як арганізацыя вучэбнага працэсу ў школах з беларускай мовай навучання (распрацоўка адпаведных праграм, вырашэнне гаспадарчых і фінансавых пытанняў, падбор настаўнікаў, ажыццяўленне санітарнага кантролю і г.д.).

Яшчэ адной спецыфічнай рысай станаўлення адукацыйнай сістэмы на акупаванай беларускай тэрыторыі ў 1919–1921 гг. была адсутнасць вышэйшай адукацыі. У дадзены перыяд можна гаварыць толькі аб установах школьнай адукацыі – агульнаадукацыйных (пачатковых), сярэдніх і прафесійных школах. Дашкольнае выхаванне і пазашкольная асвета амаль не рэгуляваліся органамі адукацыйнай улады, а знаходзіліся пад уплывам грамадскіх дабрачынных арганізацый і таварыстваў.

Адзначаныя асаблівасці не акцэнтаваліся ў папярэдняй гістарыяграфіі. Сёння наспела неабходнасць сістэмна прааналізаваць дзейнасць польскай улады ў сферы адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг. і аб’ектыўна паказаць, як уплывалі палітычныя працэсы на школу і педагагічную думку і, наадварот, як адукацыйны фактар уздзеінічаў на дзяржаўную палітыку і грамадства. Для сучаснай гістарыяграфіі актуальным застаецца з’яўленне працы, у якой палітыка польскай улады ў сферы адукацыі аналізуецца з беларускіх нацыянальна-дзяржаўных пазіцый.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРАЦЫ

Сувязь работы з буйнымі навуковымі праграмамі (праектамі), тэмамі.

Дысертацыйнае даследаванне выконвалася ў рамках Дзяржаўнай комплекснай праграмы навуковых даследаванняў на 2006–2010 гг. «Гісторыя беларускай нацыі, дзяржаўнасці і культуры», зацверджанай пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 17 мая 2005 г. № 512, а таксама ў рамках Дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2016–2020 гг. «Эканоміка і гуманітарнае развіццё беларускага грамадства», зацверджанай пастановай Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 10 чэрвеня 2015 г. № 483 (падпраграма «Гісторыя і культура», заданне 1.1.03. «Беларусь у гістарычным працэсе: сацыяльна-эканамічныя трансфармацыі і грамадска-культурныя змены (канец XVIII–пачатак XXI ст.)»). Тэма дысертацыі зацверджана на пасяджэнні Вучонага савета Інстытута гісторыі НАН Беларусі (пракакол № 10 ад 1 снежня 2008 г.), удакладнена на пасяджэнні Вучонага савета Інстытута гісторыі НАН Беларусі (пракакол № 1 ад 11 студзеня 2017 г.).

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання – выявіць сутнасць, змест і дынаміку палітыкі польскай улады ў сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг.

Дасягненне пастаўленай мэты патрабавала вырашэння наступных *задач*:

1) вызначыць асаблівасці арганізацыі органаў адукацыйнай улады, акрэсліць іх функцыі і паўнамоцтвы ў адміністрацыйна-прававой сістэме польскага грамадзянскага кіравання на акупаванай тэрыторыі Беларусі;

2) ахарактарызаваць асноўныя накірункі польскай палітыкі ў сферы школьнай адукацыі, паказаць фактары, якія паўплывалі на дынаміку яе ажыццяўлення ў 1919–1921 гг.;

3) выявіць спецыфіку дзейнасці органаў кіравання адукацыяй і іх стаўленне да школ асноўных этнічных супольнасцей на Гродзеншчыне, Міншчыне, Брэстчыне, а таксама ў беларускіх паветах Віленшчыны.

4) разгледзець асаблівасці развіцця беларускай школьнай справы ва ўмовах польскай акупацыі.

Аб’ектам даследавання з’яўляецца гісторыя Беларусі ў перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.).

Прадмет даследавання – палітыка польскай улады ў сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг.

Геаграфічныя межы ахопліваюць беларускую тэрыторыю, якая знаходзілася пад польскай акупацыяй: 1) Брэсцкая і Мінская акругі, а таксама

беларускія паветы Віленскай акругі Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель (люты 1919 г. – 9 верасня 1920 г.); 2) 20 заходнебеларускіх паведаў, якія ў выніку ваенна-палітычных падзей лета–восені 1920 г. увайшлі ў склад Упраўлення прыфрантавых і этапных тэрыторый; 3) Палескае і Навагрудскае ваяводства, створаныя на беларускіх землях, якія засталіся за Польшчай пасля падпісання прэлімінарных умоў міру з Савецкай Расіяй 12 кастрычніка 1920 г.

Храналагічныя рамкі адпавядаюць прынятай у гістарычнай навуцы перыядызацыі польска-савецкай вайны: з пачатку ваенных дзеянняў у лютым 1919 г. да падпісання Рыжскага мірнага дагавора 18 сакавіка 1921 г.

Навуковая навізна

Упершыню ў гістарыяграфіі з беларускіх нацыянальна-дзяржаўных пазіцый раскрыта сутнасць палітыкі польскай улады ў галіне школьнай адукацыі на беларускай тэрыторыі ва ўмовах польска-савецкай вайны. Даследаваны механізм кіравання адукацыйнай сферай: акрэслена іерархія кампетэнцыі адукацыйных структур, вызначаны іх функцыі і паўнамоцтвы ў адміністрацыйнай сістэме польскай грамадзянскай улады. Ахарактарызаваны асноўныя накірункі польскай палітыкі ў сферы школьнай адукацыі, абгрунтавана залежнасць яе ажыццяўлення ад ідэалагічных, ваенна-палітычных, сацыяльна-эканамічных, этнаканфесійных фактараў. З дапамогай параўнальнага аналізу выяўлены асаблівасці адукацыйных працэсаў у выніку дзейнасці органаў кіравання адукацыяй на Міншчыне, Брэстчыне, а таксама ў беларускіх паведах Віленшчыны. Паказана спецыфіка функцыянавання на гэтых тэрыторыях школ розных этнічных супольнасцей. Вызначаны ўплыў дзейнасці беларускіх грамадска-палітычных колаў на развіццё беларускай школьнай справы ў час польскай акупацыі.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Палітыка польскай улады ў сферы адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі адпавядала галоўнай задачы знешнепалітычнага курса – аднаўленне Польскай дзяржавы ў межах 1772 г. Пры яго правядзенні кіруючыя колы павінны былі ўлічваць шэраг знешніх і ўнутраных фактараў: змены ваенна-аператыўнага становішча, пазіцыі краін Антанты і ЗША, дзейнасць розных нацыянальных грамадска-палітычных сіл. Існаванне дзвюх палітычных ліній (фэдэралісцкай і інкарпарацыйнай) абумовіла дваісты характар рэалізацыі польскай палітыкі. З аднаго боку кіраванне на акупаванай тэрыторыі Беларусі перадавалася грамадзянскай адміністрацыі, юрыдычна не залежнай ад польскага ўрада. Генеральны камісар з'яўляўся вышэйшай інстанцыяй, адказнай за ажыццяўленне палітыкі толькі перад Ю. Пілсудскім. З другога – апарат кіравання складаўся ў асноўным з прадстаўнікоў мясцовых буйных

землеўласнікаў, большасць з якіх падтрымлівала інкарпарацыйны кірунак. Пад іх кантролем знаходзіліся ўсе сферы грамадска-палітычнага жыцця, у тым ліку школьная адукацыя. У сістэме акупацыйнай улады была створана асобная структура органаў кіравання адукацыяй, якія мелі заканадаўча акрэсленыя прафесійныя функцыі. Аднак на практыцы іх паўнамоцтвы былі абмежаваны службовай і фінансава-гаспадарчай залежнасцю ад мясцовай адміністрацыі.

2. Палітыка органаў адукацыйнай улады на акупаванай тэрыторыі была скіравана на стварэнне адзінай сістэмы школьнай адукацыі, якая б выходзіла ў насельніцтва польскую нацыянальную свядомасць. Пры дэклараванай магчымасці існавання школ з рознымі мовамі навучання дзяржаўную падтрымку атрымалі толькі польскія школы. Прыярытэтнымі задачамі апарата кіравання адукацыяй пры Генеральным камісарыяце з'яўляліся: павелічэнне колькасці польскіх агульнаадукацыйных школ за кошт рэарганізацыі іншых нацыянальных школ; стварэнне сеткі польскіх дзяржаўных сярэдніх школ з вучэбнымі праграмамі Міністэрства веравызнанняў і грамадскай асветы Польскай дзяржавы; падрыхтоўка настаўнікаў для школ на акупаванай тэрыторыі на педагагічных курсах, арганізаваных у Польшчы; стварэнне дзяржаўных настаўніцкіх семінарыяў па польскаму ўзору.

Паланізатарскі характар палітыкі ў сферы адукацыі на беларускай тэрыторыі выразна акрэсліўся падчас ваенна-палітычных падзей летам – восенню 1920 г. і замацаваўся ў сувязі з уключэннем заходняй часткі беларускіх зямель у склад Польшчы (18 сакавіка 1921 г.): ліквідаваны асобны апарат кіравання на беларускай тэрыторыі, палітыка ў сферы адукацыі перайшла пад кантроль Міністэрства веравызнанняў і грамадскай асветы (26 лістапада 1920 г.); выдадзены Дэкрэт «Аб мове» (28 кастрычніка 1920 г.), накіраваны на паступовае выцясненне беларускай мовы са сферы школьнай адукацыі; пачаліся ўлік і закрыццё няпольскіх школ, якія не атрымлівалі дзяржаўнай дапамогі; у беларускіх паветах забаронена школьнае самакіраванне.

3. Дзейнасць органаў кіравання адукацыяй спецыфічна праяўлялася ў беларускіх рэгіёнах, межы якіх адпавядалі адміністрацыйна-тэрытарыяльнаму падзелу акупаваных зямель: беларускія паветы Віленскай акругі, Брэсцкая і Мінская акругі. Ажыццяўленне палітыкі ў сферы адукацыі залежыла ад палітычных і педагагічных поглядаў школьных інспектараў, ступені іх прафесіяналізму, паразумення з прадстаўнікамі мясцовай адміністрацыі і аўтарытэта сярод насельніцтва. Лаяльныя адносіны да беларускай адукацыі польскае кіраўніцтва дэманстравала толькі на Міншчыне, што адпавядала ваенна-палітычным планам уключэння Брэстчыны, Віленшчыны і Гродзеншчыны ў склад Польшчы. У гэтых рэгіёнах найбольшае

распаўсюджанне атрымала польская адукацыя, забяспечаная дзяржаўнай дапамогай і падтрымкай з боку польскіх грамадскіх арганізацый. Беларускія і рускія школы афіцыйна не забараняліся, але ва ўмовах адсутнасці фінансавання паступова рэарганізоўваліся ў польскія школы. Яўрэйскія школы працягвалі функцыянаваць за кошт абшчыннага самакіравання пад кантролем польскай улады.

4. Працэсы, звязаныя з развіццём беларускай культуры і адукацыі, якія актуалізаваліся і актывізаваліся ў выніку дзейнасці структур БНР і беларускіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый яшчэ падчас нямецкай акупацыі, працягваліся ва ўмовах польска-савецкай вайны. Польская ўлада выкарыстоўвала беларускую школу ў якасці культурна-ідэалагічнага інструмента барацьбы супраць расійскага (бальшавіцкага) ўплыву. Ва ўмовах ваенна-палітычнага супрацьстаяння з Савецкай дзяржавай і ідэйнай раз'яднанасці беларускага нацыянальнага руху польскі ўрад вымушаны быў праявіць лаяльнасць да некаторых патрабаванняў прадстаўнікоў паланафільскай плыні. Каб адцягнуць увагу ад дзяржаватворчых пытанняў, польскае кіраўніцтва дазволіла беларускім нацыянальным арганізацыям разгарнуць культурна-асветніцкую дзейнасць спачатку на Віленшчыне і Гродзеншчыне, а затым на Міншчыне. Атрымаўшы ўступкі ў адукацыйнай сферы, беларускія дзеячы імкнуліся абмежаваць кантроль польскіх функцыянераў за вучэбна-метадычнай працай у беларускіх школах. Аднак ва ўмовах акупацыі і адсутнасці дзяржаўна-прававой базы беларуская школьная справа была пастаўлена ў адміністрацыйную і фінансавую залежнасць ад польскай улады. У кастрычніку 1920 г. арганізацыя беларускіх школ спынілася на тэрыторыі, якая адыходзіла да Польшчы, і перамясцілася ў Сярэдняю Літву, дзе палякі дэманстравалі падтрымку беларускай адукацыі, пакуль канчаткова не было вырашана пытанне тэрытарыяльных межаў.

Асабісты ўклад саіскальніка

Дадзеная дысертацыя з'яўляецца навуковым даследаваннем, усе палажэнні якога распрацаваны саіскальнікам самастойна. Аўтарам выяўлены, апрацаваны і крытычна асэнсаваны комплекс дакументаў, якія захоўваюцца ў архівах Рэспублікі Беларусь і Польшчы. Уведзены ў навуковы абарот арыгінальныя крыніцы справаводства польскай грамадзянскай адміністрацыі (фонд Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель, які знаходзіцца ў Адзеле рукапісаў і старадрукаў Варшаўскай публічнай бібліятэкі, параўнаны колькасныя даныя польскіх і савецкіх статыстычных матэрыялаў, якія дазволілі адлюстраваць дынаміку арганізацыі школ на акупаванай беларускай тэрыторыі. Упершыню ў айчынай і замежнай гістарыяграфіі паказаны асаблівасці

правядзення палітыкі ў сферы адукацыі ў розных рэгіёнах, якія апынуліся пад польскай уладай. У выніку даследавання ўстаноўлены прозвішчы асабовага складу польскага апарату кіравання адукацыяй, у табліцы адлюстраваны рух службовых назначэнняў. Складзены абагульняючыя статыстычныя табліцы, якія дазваляюць прасачыць стан асветы асноўных этнічных супольнасцей.

Апрацацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў

Даклады і паведамленні па асобных праблемах дысертацыйнага даследавання былі прадстаўлены на 23 міжнародных і рэспубліканскіх навуковых канферэнцыях: “Гістарычная навука на пераломе эпох: дыялог з часам” (III Міжнародны кангрэс гісторыкаў, г. Мінск, Інстытут Гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, 16 кастрычніка 2009 г.); “Романовские чтения – 6 (к 75-летию исторического факультета Могилёвского государственного университета им. А.А. Кулешова)” (Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Магілёў, Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.А. Куляшова, 24–25 лістапада 2009 г.); “Сучасныя падыходы да вывучэння крыніц па гісторыі Беларусі. Да 1000-годдзя летапіснай Літвы” (Рэспубліканская навукова-тэарэтычная канферэнцыя, г. Мінск, Беларускае дзяржаўнае педагагічнае ўніверсітэт імя М. Танка, 18 снежня 2009 г.); “Европа: актуальные проблемы этнокультуры” (III Міжнародная навукова-тэарэтычная канферэнцыя, г. Мінск, Беларускае дзяржаўнае педагагічнае ўніверсітэт імя М. Танка, 28 красавіка 2010 г.); “Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянні, узаемаўплывы” (III Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Гомель, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, 30 верасня – 1 кастрычніка 2010 г.); “Геополитическая трансформация в Восточной Европе между двумя мировыми войнами. К 90-летию подписания Рижского мирного договора” (Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, Брэст, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А.С. Пушкіна, 18–19 сакавіка 2011 г.); “Содружество наук – 2011” (VII Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, г. Баранавічы, Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт, 19–20 мая 2011 г.); “Гродзеншчына ў гістарычным, эканамічным і культурным развіцці 1801–1921 гг. (да 210-годдзя заснавання Гродзенскай губерні)” (Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, г. Гродна, Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы, 22–23 верасня 2011 г.); “Научный потенциал молодежи – будущему Беларуси” (VI Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, г. Пінск, Палескі дзяржаўны ўніверсітэт, 6 красавіка 2012 г.); “Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянні, узаемаўплывы” (IV Міжнародная навуковая канферэнцыя, Гомель, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, 26–27 красавіка 2012 г.); “Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянні,

узаемаўплывы”: (V Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Гомель, Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны, 24–25 красавіка 2014 г.); “Трансформационные процессы в белорусском обществе в Новейшее время: Дню Независимости Республики Беларусь посвящается” (Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя, г. Баранавічы, Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт, 18 красавіка 2014 г.); “Українська діаспора: проблеми дослідження” (VI Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Астрог, Нацыянальны ўніверсітэт “Астрожская акадэмія”, 25–26 верасня 2014 г.); “Гарадзенскі соцыум. Чалавек у прасторы горада XV–XX стст.” (Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Гродна, Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт, 7–8 лістапада 2014 г.); “Сохранение идентичности белорусского общества: прошлое, настоящее, перспективы” (Рэспубліканская навуковая канферэнцыя, г. Баранавічы, Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт, 21 красавіка 2016 г.); “Социальные, политические и культурные процессы на территории Центральной и Восточной Европы в исторической перспективе” (Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Пінск, Палескі дзяржаўны ўніверсітэт, 21–22 кастрычніка 2016 г.); “Белорусское Подвинье: опыт, методика и итоги полевых и междисциплинарных исследований” (III Міжнародная навуковая канферэнцыя, г. Полацк, Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт, 14–15 красавіка 2016 г.); “Історична наука в Україні: сучасний стан і перспектыви развітку” (Міжнародная навукова-практычная канферэнцыя, г. Вініца, Вінніцкі аграрна-тэхнічны ўніверсітэт, 3–4 лістапада 2016 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Па тэме дысертацыйнага даследавання падрыхтавана 38 публікацый, у тым ліку 9 – у навуковых часопісах, рэкамендаваных ВАК Рэспублікі Беларусь для публікацыі вынікаў даследаванняў, выкананых пры напісанні кандыдацкіх і доктарскіх дысертацый (агульны аб’ём 6,3 друк. арк.), 9 – у навуковых часопісах і зборніках, 20 – у зборніках матэрыялаў навуковых канферэнцый Агульны аб’ём апублікаваных матэрыялаў – 18,3 друк. арк.

Структура і аб’ём дысертацыі

Структура дысертацыйнага даследавання абумоўлена мэтай і задачамі. Агульны аб’ём дысертацыі – 179 старонак. Асноўны тэкст займае 110 старонак, уключае спіс умоўных скарачэнняў, уводзіны, агульную характарыстыку работы, тры главы, заключэнне. Спіс выкарыстаных крыніц – 35 старонак, утрымлівае 448 пазіцый, у тым ліку 38 публікацый аўтара. На 34 старонках размешчаны дадаткі (33 табліцы, 2 схемы, 6 дыяграм).

АСНОЎНАЯ ЧАСТКА

У першай главе **Гістарыяграфія, крыніцы і метады даследавання**¹ разглядаецца гістарыяграфічная, крыніцазнаўчая і метадалагічная база, на якой грунтавалася даследаванне. У раздзеле 1.1 **“Гістарыяграфія праблемы”** па храналагічнаму прынцыпу прааналізаваны працы польскіх і айчынных даследчыкаў, якія ў рознай ступені адлюстроўвалі дзейнасць польскай улады у сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг.

У 1919–1921 гг. пытанні адукацыі закраналіся для абгрунтавання той ці іншай палітычнай канцэпцыі і ажыццяўлення дзяржаўнай палітыкі. Неабходна адзначыць публікацыі прадстаўнікоў так званага бельведэрскага лагера, якія падтрымлівалі ідэю федэрацыі ўсходніх зямель з Польшчай: М. Недзялкоўскага, Б. Сівіка, М. Свяхоўскага Т. Галуўка, Э. Малішэўскага¹

Праекты ўсталявання ўсходніх межаў Польшчы ў трактоўцы прадстаўнікоў і прыхільнікаў партыі нацыянальнай дэмакратыі У. Студніцкага, С. Браноўскага, Р. Дмоўскага² былі накіраваны на абгрунтаванне інкарпарацыйных планаў. У гэты час лідары беларускага нацыянальнага руху спрабавалі адстойваць уласныя пазіцыі адносна будучыні беларускіх тэрыторый³.

У *міжваенны перыяд (1921-1930-я гг.)* польскія даследчыкі імкнуліся абгрунтаваць мэтазгоднасць далучэння ўсходніх тэрыторый і паказаць няздольнасць беларускага насельніцтва да стварэння ўласнай дзяржаўнасці⁴. С. Ельскі пісаў аб тым, што сапраўдныя беларускія школы маглі стварыць толькі польская ўлада, аднак гэта не знайшло падтрымкі сярод беларускага насельніцтва, якое больш цягнулася да польскіх школ⁵.

Савецкія даследчыкі ў міжваенны перыяд разглядалі агульныя пытанні савецка-польскай вайны праз прызму ідэалагічнай барацьбы з Польшчай.

¹ Maliszewski, E. Białoruś w cyfrach i faktach / E. Maliszewski. – Piotrków: Wiadomości Polski, 1918. – 39 s.; Niedziałkowski, M. O co walczy Polska Partja Socjalistyczna? / M. Niedziałkowski. – Warszawa Nowe Zycie. – 1921. – 19 s.; Hołówko, T. Perspektywy historyczne / T. Hołówko // Robotnik. – 1919. – 24 lutego. – S. 3.; Swiechowski, M. O program w stosunku do ziem Litewsko-białoruskich / M. Swiechowski. – Wilno: Lux. – 1920. – 30 s.; Siwik, B. Co to jest demokracja / B. Siwik. – Warszawa: nakładem biura propogandy wewnętrznej. – 1920. – 15 s.

² Dmowski, R. Losy polityki zagranicznej w Rzeczypospolitej Polskiej / R. Dmowski. – Warszawa: wyd. Gazety Warszawskiej. – 1921. – 29 s.; Studnicki, W. Północno-wschodnie ziemie dawnej Rzeczypospolitej Polskiej / W. Studnicki. – Warszawa, 1919. – 27 s.; Bronowski, S. Państwo polskie a kwestja białoruska / S. Bronowski. – Warszawa: Towarzystwo Obrony Kresów, 1919. – 19 s..

³ Цвікевич, А. Беларусь / А. Цвікевич. – Берлін: изд. Чрезвычайной дипломатической миссии БНР, 1919. – 29 с.; Luckiewicz, A. Polska akupacja na Białorusi / A. Luckiewicz. – Wilno: Druk. koop. stow. DRUK, 1920. – 28 s.

⁴ Srokowski, K. Sprawa narodowościowa na kresach wschodnich / K. Srokowski. – Kraków: Gebethner i Wolff, 1924. – 56 s.; Wołosowicz, S. Ziemia Wilenska / S. Wołosowicz. – Kraków: Orbis, 1925. – 70 s.

⁵ Elski, S. Sprawa białoruska / S. Elski. – Warszawa, 1931. – 105 s.

Палітыка польскай улады ў сферы школьнай адукацыі характарызувалася як “гвалтоўная паланізацыя”⁶.

У перыяд Другой сусветнай вайны (1939–1945 гг.) было выдадзена ўсяго некалькі прац, прысвечаных польска-савецкай вайне. Пытанні асветы ўскосна закраналіся ў калектыўнай працы “Белоруссия в борьбе против польских захватчиков”, падрыхтаванай у рамках агульнага праекта “Гражданская война в СССР в очерках и воспоминаниях участников”⁷.

Пасляваенны перыяд (1945–пачатак 1990-х гг.) з савецкага боку вызначаўся працамі агітацыйна-прапагандысцкага характару, якія адлюстроўвалі дасягненні савецкай улады ў культурным будаўніцтве краіны. У асобных навуковых даследаваннях, прысвечаных пытанням адукацыі, якія з’явіліся ў 1960–80-я гг., выкарастоўваліся архіўныя крыніцы, аднак працы не выходзілі за ідэалагічна абмежаваныя рамкі⁸. З канца 1980-х гг. пытанні развіцця адукацыі пачынаюць разглядацца праз прызму развіцця беларускай дзяржаўнасці⁹. У польскай гістарыяграфіі 1960–70-х гг. пры вывучэнні розных накірункаў палітыкі Польскай дзяржавы перыяду польска-савецкай вайны з’явілася навукова абгрунтаваная крытыка федэралісцкай ідэі. Класічным прыкладам тагачаснай метадалагічнай пазіцыі з’яўляюцца працы Ю. Левандоўскага¹⁰ і А. Дзяругі¹¹. Першай працай, прысвечанай адукацыйнай палітыцы польскай улады ў 1918–1939 гг. стала манаграфія С. Маўэрзберга¹². Аўтар зрабіў выснову аб тым, што польская ўлада зачыняла беларускія школы таму, што беларусы мелі нізкі ўзровень нацыянальнай свядомасці.

Сучасны перыяд (1990–2000-я гг.) характарызуецца паступовым адыходам ад савецкіх дагматаў з боку айчынных даследчыкаў, увядзеннем у навуковы зварот архіўных крыніц. Якасна новае гучанне пытанні польска-савецкай вайны 1919–1921 гг. і ролі адукацыі ў дзяржаватворчых працэсах

⁶ Западная Белоруссия : сб. статей / Гос. издательство БССР; ред. А. И. Цвигевича. – Минск, 1927. – 315 с.

⁷ Белоруссия в борьбе против польских захватчиков в 1919–1920 гг. / О. Шекун, Р. Король, Н.Трусова. – Ленинград: ОГИЗ. Гос. издательство политической литературы, 1940. – 240 с.

⁸ Умрейко, С. А. Очерки по истории советской общеобразовательной школы в БССР (1920–1941 гг.) / С. А. Умрейко – Минск, 1952. – 16 с.; Ільющын, І. М. Народная асвета ў Беларускай ССР / І. М. Ільющын, С. А. Умрэйка. – Мінск: Дзяржвучпедвыд Міністэрства асветы БССР, 1957. – 358 с.

⁹ Иностранная интервенция в Белоруссии, 1917–1920 / И. М. Игнатенко, И. П. Ломако, Е. К. Прыгунова и др.; отв.ред. И. И. Минц. – Минск : Навука і тэхніка, 1990. – 242 с; Круталевіч, В. А. Станаўленне дзяржаўнасці / В. А. Круталевіч; пад рэд. В.Г. Мацкевіча – Мінск: Навука і тэхніка, 1989. – 125 с.

¹⁰ Lewandowski, J. Federalizm. Litwa a Białoruś w polityce obozu belwederskiego (XI. 1919 – IV. 1920 r.) / J. Lewandowski. – Warszawa: PWN, 1962. – 264 s.

¹¹ Deruga, A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919) / A. Deruga. – Warszawa: Książka i Wiedza, 1969. – 330 s.

¹² Mauersberg, S. Szkolnictwo powszechne dla mniejszości narodowych w Polsce w latach 1918–1939 / S. Mauersberg. – Wrocław, 1968. – 230 s.

атрымалі ў працах Р. Р. Лазько, А. М. Літвіна, М. П. Касцюка, А. В. Ціхамірава, А. М. Вабішчэвіча, У. В. Ляхоўскага, А. М. Чарнякевіча¹³.

У гэты час у польскай гістарыяграфіі з'явіліся працы, якія аб'ядноўвае зварот да падтрымкі і ідэалізацыі федэралісцкай канцэпцыі Ю. Пілсудскага¹⁴. Пытанні палітыкі польскай улады ў сферы адукацыі на тэрыторыі Беларусі адлюстраваны ў працах Ю. Тамашэўскага, Х. Глагоўскай, Ю. Героўскай-Калаўр, В. Сляшынскага, М. Семаковіча, А. Смалярчука, Я. Мацала.¹⁵

Такім чынам, асобныя пытанні палітыкі польскай улады ў сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг. знайшлі адлюстраванне ў шэрагу даследаванняў, аднак абагульняючая праца, адпаведная сучаснаму ўзроўню ведаў па дадзенай праблеме, адсутнічае.

Канцэпцыя дысертацыйнага даследавання

Ва ўмовах нявызначанага геапалітычнага становішча акупаваных зямель палітычны курс Польскай дзяржавы быў непаслядоўным і неадназначным. Ён залежыў ад шэрагу фактараў, у прыватнасці ад змены ваенна-аператыўнага становішча, пазіцый краін Антанты і ЗША, дзейнасці розных нацыянальных грамадска-палітычных сіл. Палітыка адукацыйных органаў польскай улады на акупаванай тэрыторыі была скіравана на стварэнне ўніфікаванай сістэмы адукацыі, якая б выхавала ў насельніцтва польскую нацыянальную свядомасць. Таму ў прыярытэтных задачах апарата кіравання адукацыяй з самага пачатку вызначаліся паланізатарскія тэндэнцыі. Вынікі такой палітыкі праявіліся ў паступовай рэарганізацыі рускіх, беларускіх, яўрэйскіх школ у польскія. Саступкамі ў адукацыйнай сферы польскае кіраўніцтва намагалася адцягнуць увагу прадстаўнікоў беларускага руху ад дзяржаватворчых пытанняў. Пры гэтым іх дзейнасць па развіцці беларускай школьнай справы стрымлівалася

¹³ Лазько, Р. Р. Беларусь у еўрапейскай палітыцы 1918–1925 гг. / Р. Р. Лазько, А. М. Кротаў, М. М. Мязга. – Гомель: УА “ГДУ імя Ф. Скарыны”, 2003. – 126 с.; Вабішчэвіч, А. Асвета ў Заходняй Беларусі (1921–1939 гг.) / А. Вабішчэвіч. – Брэст : Выд.-ва БрДУ, 2004. – 116 с.; Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці / М. П. Касцюк [і інш.]; пад. рэд. М. П. Касцюка. – Мінск: Беларуская навука, 2008. – 614 с.; Ціхаміраў, А. В. Беларусь у сістэме міжнародных адносін перыяду пасляваеннага ўладкавання Еўропы і польска-савецкай вайны (1918–1921 гг.) / А. В. Ціхаміраў. – Мінск : Экаперспектыва, 2003. – 399 с.; Чарнякевіч, А. Н. Політыка Польшы на акупіраванай тэрыторыі Беларусі в перыяд польско-савецкай вайны (февраль 1919 – март 1920 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / А. Н. Чарнякевіч ; Бел. гос. ун.-т. – Мінск, 2001. – 20 с.; Ляхоўскі, У. Школьная адукацыя ў Беларусі падчас нямецкай акупацыі (1915–1918 гг.) / У. Ляхоўскі. – Вільня : Інстытут беларусістыкі, 2010. – 340 с.

¹⁴ Balcerak, W. Sprawa białoruska a polityka odradzającej się Rzeczypospolitej / W. Balcerak // Polska – Białoruś 1918–1945: zbiór studiów i materiałów; pod. red. naukowa W. Balceraka. – Warszawa, 1994. – S. 6–28; Łukomski, G. Walka Rzeczypospolitej o kresy północno-wschodnie, 1919–1920 / G. Łukomski. – Poznań: Wyd.-wo nauk. im. A. Mickiewicza w Poznaniu, 1994. – 186 s.; Topolski, E. Polska w XX w., 1918–2000 / E. Topolski. – Poznań : Wyd. Poznańskie, 2001. – 241 s.

¹⁵ Tomaszewski, J. Mniejszości narodowe w polsce w XX wieku / Tomaszewski J. – Warszawa: Editions spotkania, 1991. – 58 s.; Sleszyński, W. Województwo Poleskie / Wojciech Sleszyński. – Kraków: Awałon, 2014. – 335 s.; Gierowska-Kałuża, J. Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich (19 lutego – 9 września 1920) / J. Gierowska-Kałuża. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton Instytut Historii PAN, 2003. – 447 s.

адсутнасцю дзяржаўна-прававой базы, адміністрацыйнай і фінансавай залежнасцю ад польскай улады.

У раздзеле 1.2 **”Крыніцы і метады даследавання”** прадстаўлены аналіз базы крыніц дысертацыйнага даследавання. У архівасховішчах Рэспублікі Беларусь і Польшчы захоўваецца значная колькасць дакументаў і матэрыялаў, адпаведных тэме даследавання. *Заканадаўчыя акты* адлюстроўваюць афіцыйны бок палітыкі польскай улады ў сферы адукацыі. *Законы, дэкрэты, пастановы, распараджэнні, цыркуляры*, выдадзеныя на тэрыторыі Польшчы, друкаваліся ў Дзённіку законаў Польскай дзяржавы і Дзённіку законаў Міністэрства веравызнанняў і грамадскай асветы. Заканадаўчыя акты, якія выдаваліся на акупаванай беларускай тэрыторыі, былі змешчаны ў Службовых дзённіках Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель, Службовых дзённіках Упраўлення прыфрантавых і этапных тэрыторый. Па форме выдання гэта перш за ўсё *распараджэнні і загады* Кіраўніка Польскай дзяржавы, Генеральнага камісара і яго намесніка. Вышэйшыя органы ўлады ў сферы адукацыі выдавалі *цыркуляры і інструкцыі*.

Да матэрыялаў справаводства можна аднесці *справаздачы* органаў адукацыйнай улады, каштарысы, ліквідацыйныя і сітуацыйныя *рапарта* і *прапановы* польскай адміністрацыі, *службовыя пісьмы і інструкцыі*, перапіску прадстаўнікоў польскай адміністрацыі з мясцовым насельніцтвам (*скаргі, заявы, тлумачэнні, адказы*). У дадзеных матэрыялах можна знайсці *статыстычныя звесткі* аб колькасці школ, вучняў, настаўнікаў і г. д.

Матэрыялы *перыядычнага друку* ўмоўна можна падзяліць на групы: 1. Польскія ўрадавыя і грамадска-палітычныя выданні (“Wschód Polski”, “Rzeczpospolita”, “Rząd i Wojsko” і інш.). 2. Польскія педагагічныя выданні (“Szkoła powszechna”, “Polska Macierz Szkolna” і інш.). 3. Выданні акупацыйнай адміністрацыі (“Nowe Zycie”, “Wiadomości Wilenskie” і інш.). 4. Выданні беларускіх арганізацый і групавак (“Звон”, “Беларусь”, “Крыніца” і інш.). 5. Выданні органаў савецкай улады (“Звезда”, “Міот”, “Савецкая Беларусь” і інш.). 6. Эмігранцкія выданні 1919–1921 гг. (“Воля России”, “Часопись”). Надзвычай цікавы для даследавання матэрыял прадстаўлены ва *ўспамінах, мемуарах і дзённіках* тагачасных грамадска-палітычных дзеячаў¹⁶, настаўнікаў беларускіх школ¹⁷, а таксама вучняў беларускіх школ і гімназій.

¹⁶ Антонаў, І. Успаміны аб польскай акупацыі Гродзеншчыны ў 1919–1921 гг. / І. Антонаў. – Б.м., 1921. – 83 с.; Захарка, В. Галоўныя моманты беларускага руху / В. Захарка // Запісы БІНІМ, Нью-Йорк, 1999. – Кн. 1. – С. 5.

¹⁷ Мядзёлка, П. Сцежкамі жыцця. Успаміны / П. Мядзёлка. – Мінск, Мастацкая літаратура, 1974. – 242 с.; Раткевіч, А. Пачаткі беларускага школьніцтва / А. Раткевіч // Запісы / Беларускі ін-т навукі і мастацтва;

Метадалогія, прынцыпы і метады даследавання. Метадалагічную аснову дысертацыі складае гістарызм, як прынцып разгляду грамадска-палітычных рэалій у дынаміцы іх развіцця, шматграннасці, функцыянальнасці. Рэтраспектыўны метады выкарыстоўваюцца для разумення і вызначэння асноўных накірункаў палітыкі польскай улады. Вывучэнне змены адукацыйнай палітыкі ў залежнасці ад шэрагу ўнутрыпалітычных і знешнепалітычных фактараў ажыццяўлялася пры дапамозе гістарычна-генетычнага метаду. Гістарычна-тыпалагічны і параўнальна-гістарычны метады дазволілі прасачыць дынаміку адукацыйнай палітыкі, выявіць яе асаблівасці ў розных рэгіёнах Беларусі.

У другой главе **“Асноўныя накірункі польскай палітыкі ў сферы школьнай адукацыі на беларускай тэрыторыі (люты 1919 г.–сакавік 1921 г.)** паказана дынаміка палітыкі ў сферы школьнай адукацыі, выяўлены фактары, якія ўплывалі на яе ажыццяўленне ў 1919–1921 гг. У раздзеле 2.1 **“Месца органаў кіравання адукацыяй у адміністрацыйна-прававой структуры польскай акупацыйнай улады”** вызначаны асаблівасці арганізацыі органаў улады ў сферы адукацыі, акрэслены іх функцыі і паўнамоцтвы. Дэкрэтам ад 13 мая 1919 г. на акупаванай польскімі войскамі тэрыторыі было арганізавана Грамадзянскае ўпраўленне Усходніх зямель (ГУУЗ). Пры Генеральным камісарыяце была створана Секцыя асветы і грамадскай апекі (САіГА), якая складалася з аддзелаў агульнаадукацыйных, сярэдніх і прафесійных школ. У склад акруговага школьнага інспектарата ўваходзілі школьны інспектар, яго намеснік, школьныя рэвізоры. Абавязкамі павятовых школьных інспектараў з’яўляліся арганізацыя інспектарата, арганізацыйна-метадычны кантроль за дзейнасцю школ, планаванне бюджэту, вызначэнне кандыдатур на пасады школьных працаўнікоў. Школьныя інспектары мелі абмежаваныя паўнамоцтвы ў вырашэнні кадравых пытанняў. У сваёй прафесійнай дзейнасці яны былі адказнымі перад акруговымі кіраўнікамі, якім кожны месяц неабходна было прадстаўляць справаздачу аб развіцці школьнай справы. Копію справаздачы ад павятовага школьнага інспектара патрабаваў і стараста, які ўключаў пададзеныя звесткі ў сваю справаздачу для начальніка акругі. Гэтыя асаблівасці арганізацыі польскай адміністрацыйна-тэрытарыяльнай і прававой сістэмы кіравання ў галіне асветы сведчаць аб тым, што адукацыйная палітыка на тэрыторыі ГУУЗ ажыццяўлялася пад уплывам грамадска-палітычных поглядаў мясцовай адміністрацыі, пры абмежаваных юрыдычных паўнамоцтвах і фінансава-гаспадарчых магчымасцях органаў адукацыйнай улады.

У раздзеле 2.2 “**Асаблівасці палітыкі ў сферы адукацыі на тэрыторыі Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель (люты 1919 г. – чэрвень 1920 г.)**” вызначана, што асноўнай задачай органаў адукацыйнай улады было падтрымаць развіццё польскіх школ. Да канца 1919 г. на тэрыторыю ГУУЗ з Польшчы накіравана некалькі сотняў польскіх настаўнікаў, якім былі прызначаны дадатковыя выплаты і ільготы на ўзроўні дзяржаўных чыноўнікаў. У сакавіку 1920 г. у трох акругах ГУУЗ налічвалася 2 058 польскіх агульнаадукацыйных школ.

У раздзеле 2.3 “**Змены ў сістэме кіравання адукацыяй падчас ваенна-палітычнай сітуацыі з ліпеня 1920 г. да заключэння Рыжскага мірнага дагавора (18 сакавіка 1921 г.)**” паказана, што ваенна-палітычная сітуацыя летам–восенню 1920 г. паўплывала на змену палітыкі ў сферы школьнай адукацыі. У сувязі з паспешным адступленнем польскіх войскаў пачалася эвакуацыя адміністрацыйных структур Генеральнага камісарыята. З сярэдзіны жніўня 1920 г. польскія войскі перайшлі ў контрнаступленне. На акупаванай тэрыторыі 9 верасня 1920 г. было створана Упраўленне прыфрантавымі і этапнымі тэрыторыямі (УПіЭТ) на чале з У. Рачкевічам. Дэпартамент грамадскай асветы быў арганізаваны на базе ранейшай структуры САіГА, у складзе якой заставалася 19 школьных інспектаратаў з 29. Пасля падпісання прэлімінарных умоў міру паміж Польшчай і Савецкай Расіяй (12 кастрычніка 1920 г.) УПіЭП было ліквідавана, а Дэпартамент грамадскай асветы быў перададзены Міністэрству веравызнанняў і грамадскай асветы (МВіГА). У Палескай і Навагрудскай адукацыйных акругах зацвярджаліся куратары.

Трэцяя глава “Нацыянальнае школьніцтва ва ўмовах польскай акупацыі (люты 1919 г. – сакавік 1921 г.)” раскрывае спецыфіку дзейнасці органаў кіравання адукацыяй і іх адносіны да нацыянальных школ. У раздзеле 3.1 “**Палітыка і практыка польскай улады ў адносінах да школ розных этнічных супольнасцей**” прааналізавана дзейнасць школьных інспектараў у Віленскай, Брэсцкай і Мінскай акругах. Органы кіравання адукацыяй на Брэстчыне падтрымлівалі палітыку САіГА. Схіліць насельніцтва на бок польскай улады дапамагала матэрыяльная падтрымка польскіх грамадскіх арганізацый. У сакавіку – чэрвені 1920 г. у Брэсцкай акрузе дзейнічала 455 польскіх агульнаадукацыйных школ, а таксама 6 польскіх і 12 руска-яўрэйскіх сярэдніх школ, якія знаходзіліся на дзяржаўным утрыманні.

Кіраўнікі адукацыяй у Віленскай акрузе лічылі, што беларускія, рускія і інш. школы неабходна пазбавіць фінансавання, тады насельніцтва схіліцца да бясплатнай польскай адукацыі. Да чэрвеня 1920 г. у Віленскай акрузе афіцыйна

было зарэгістравана 1 038 школ (859 польскіх, 17 рускіх, 16 беларускіх, 21 літоўская, 2 нямецкія, 2 караімскія і 1 латышская).

На Міншчыне школы перадаваліся на ўтрыманне органаў мясцовага самакіравання. Гэта прадвызначыла абмежаванасць паўнамоцтваў і абавязкаў школьных інспектараў і актыўную пазіцыю беларускіх арганізацый. Аднак з сакавіка 1920 г. польская ўлада на Міншчыне пачала выразна падтрымліваць польскія школы. Падчас эвакуацыі на Міншчыне налічвалася прыкладна 1 120 агульнаадукацыйных школ (327 польскіх, 233 беларускія, 537 рускіх, 23 яўрэйскія), 77 сярэдніх школ (16 польскіх, 2 беларускія, 51 руская і 31 яўрэйская) і 15 прафесійных навучальных устаноў (3 польскія і 12 рускіх).

У раздзеле 3.2 “Беларуская школьная справа ў 1919–1921 гг.” паказана, што развіццё беларускамоўных школ, якое адбывалася ў выніку дзейнасці БНР і іншых беларускіх нацыянальна-дэмакратычных арганізацый яшчэ падчас нямецкай акупацыі, працягвалася ва ўмовах польска-савецкай вайны. Арганізацыяй беларускіх школ на тэрыторыі Віленшчыны і Гродзеншчыны займаўся школьны аддзел, створаны ў чэрвені 1919 г. пры Цэнтральнай беларускай радзе Віленшчыны і Гродзеншчыны (ЦБРВіГ). З сярэдзіны верасня 1919 г. цэнтр палітычнага і культурнага жыцця Беларусі перамяшчаецца ў Мінск, дзе пачала працаваць Беларуская школьная рада Міншчыны (БШРМ). У сакавіку 1920 г. кіраўніцтву БШРМ было забаронена выдаваць уласныя распараджэнні, а выдадзеныя раней лічыліся незаконнымі. Праца БШРМ спынілася з прыходам у Мінск Чырвонай Арміі ў ліпені 1920 г. Да гэтага часу на тэрыторыі ГУУЗ налічвалася 300 беларускіх школ. З кастрычніка 1920 г. беларуская школьная справа перамясцілася ў Сярэднюю Літву. У Дэпартаменце асветы распачаў працу беларускі аддзел, кіраўніком якога стаў Б. Тарашкевіч. Аднак у кастрычніку 1921 г. урад Сярэдняй Літвы прыступіў да ліквідацыі ўстаноў беларускай асветы.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя высновы дысертацыі

1. Фарміраванне сістэмы адукацыйных органаў польскай улады на акупаванай беларускай тэрыторыі мела шэраг асаблівасцей, якія абумовілі магчымасць правядзення палітыкі, накіраванай на паступовае ўключэнне гэтых зямель у склад Польшчы. Органы адукацыйнай улады юрыдычна не падпарадкоўваліся МВіГА Польскай дзяржавы. Пры Генеральным камісарыяце было створана асобнае спецыялізаванае падраздзяленне (САіГА), якое павінна было каардынаваць дзейнасць акруговых і павятовых органаў адукацыйнай

улады. Вышэйшай інстанцыяй, адказнай за ажыццяўленне адукацыйнай палітыкі толькі перад Ю. Пілсудскім, з'яўляўся Генеральны камісар.

Апарат кіравання адукацыяй знаходзіўся ў службовай і фінансавай залежнасці ад Генеральнага камісарыята: САіГА не мела ўласнага грашовага фонду і асобнага друкаванага органа, а яе кіраўнік не мог самастойна выдаваць афіцыйныя распараджэнні і прымаць канчатковыя рашэнні па кадравых пытаннях. Функцыі кіраўніцтва адукацыяй былі выразна акрэслены ў нарматыўных дакументах, якія выдаваліся з красавіка 1919 г. у Службовым дзённіку ГУУЗ. Асноўнымі абавязкамі кіраўнікоў школьных інспектаратаў былі арганізацыя школ усіх тыпаў (агульнаадукацыйных, сярэдніх, прафесійных) незалежна ад мовы выкладання і кантроль за іх дзейнасцю (рэвізіі школ, вядзенне дакументацыі, распрацоўка вучэбных праграм і метадычных рэкамендацый), вырашэнне кадравых пытанняў (назначэнне/звальненне работнікаў школьных інспектаратаў і настаўнікаў). Наладзіць цэнтралізаваны кантроль за дзейнасцю адукацыйных кіруючых структур з боку САіГА было практычна немагчыма, што тлумачыцца асаблівасцямі тэрытарыяльнага падзелу (вялікія па памеры плошчы павеатаў і раскіданасць населеных пунктаў) і недахопам транспартных сродкаў. Дзейнасць школьных інспектаратаў кантралявалася начальнікамі акруг і павятовымі старастамі, да якіх прыходзілася звяртацца па ўсіх гаспадарча-адміністрацыйных пытаннях [5; 17; 35; 37; 38].

2. Палітыка органаў адукацыйнай улады на акупаванай тэрыторыі не была выразна акрэсленай. Яна фарміравалася пад уплывам розных грамадска-палітычных і педагагічных поглядаў пры адсутнасці адзінай адукацыйнай сістэмы ў Польскай дзяржаве. Прыярытэтнымі накірункамі палітыкі ў сферы адукацыі на тэрыторыі ГУУЗ з'яўляліся: павелічэнне колькасці польскіх агульнаадукацыйных школ за кошт рэарганізацыі іншых нацыянальных школ; стварэнне сеткі польскіх дзяржаўных сярэдніх школ з вучэбнымі праграмамі МВіГА; падрыхтоўка настаўнікаў для беларускіх зямель на педагагічных курсах, арганізаваных у Польшчы; стварэнне дзяржаўных настаўніцкіх семінарыў па польскаму ўзору; фінансавая падтрымка прафесійных школ і курсаў [2; 4; 9; 18; 29; 32].

Ваенна-палітычная сітуацыя летам-восенню 1920 г. значна паўплывала на ўзмацненне паланізатарскіх тэндэнцый у адукацыйнай сферы. Падчас эвакуацыі адмяняліся ўсе папярэднія пастановы і распараджэнні органаў адукацыйнай улады. Да кастрычніка 1920 г. апарат адукацыйнай улады знаходзіўся ў складзе новай грамадзянскай адміністрацыі, якая кантралявалася Міністэрствам унутраных спраў Польскай дзяржавы. Дэпартамент асветы

прыняў Дэкрэт «Аб мове» ад 28 кастрычніка 1920 г., мэтай якога стала паступовае вышчясненне беларускай мовы з мясцовага ўжытку, у тым ліку са сферы школьнай адукацыі [3; 20; 21; 22; 31; 36].

Пасля заключэння прэлімінарных ўмоў мірнай дамовы паміж Польшчай і Савецкай Расіяй (12 кастрычніка 1920 г.) апарат кіравання адукацыяй перадаваўся МВіГА Польскай дзяржавы. З гэтага часу афіцыйна скасавана залежнасць павятовых школьных улад ад мясцовай адміністрацыі. Уключэнне Заходняй Беларусі ў склад Польшчы (18 сакавіка 1921 г.) ўзмацніла асімілятарскую накіраванасць адукацыйнай палітыкі. У выніку забароны школьнага самакіравання павятовыя і гмінныя рады пазбаўляліся права апекі над школамі, тым самым школьныя ўлады канчаткова выводзіліся з-пад кантролю мясцовай адміністрацыі, а ажыццяўленне ўсеагульнага школьнага абавязку рабілі немагчымым. У паведах пачалі праводзіцца ўлік і закрыццё няпольскіх школ, якія не атрымлівалі дзяржаўнай дапамогі [10; 27; 30; 33].

3. Палітыка польскай улады ў сферы адукацыі спецыфічна праяўлялася ў беларускіх рэгіёнах, якія падчас акупацыі ўваходзілі ў склад Віленскай, Брэсцкай і Мінскай акруг. Школьным інспектарам прыходзілася ўлічваць этнаканфесійны склад і агульныя палітычныя настроі мясцовага насельніцтва, а таксама пазіцыі беларускага нацыянальнага руху. Барацьба федэралістаў і прыхільнікаў інкарпарацыі ў адукацыйнай сферы праяўлялася ў выбары тактыкі, якой стрымлівалася развіццё няпольскіх школ [1; 14; 26].

Найбольш паслядоўнай і ўзгодненай была дзейнасць школьных інспектараў Брэсцкай акругі. Яны цалкам падтрымлівалі палітыку САіГА: спрыялі распаўсюджанню польскіх дзяржаўных школ і каталіцкай адукацыі, станоўча адносіліся да арганізацыі сеткі польскіх сярэдніх навучальных устаноў. Хуткі рост колькасці польскіх школ на Брэстчыне адбываўся шляхам рэарганізацыі рускіх і беларускіх школ. Гэтаму спрыяла размытая этнічная ідэнтыфікацыя мясцовага насельніцтва, а таксама слабая пазіцыя беларускага нацыянальнага руху. Яўрэйскім школаам, якія традыцыйна ўтрымліваліся на сродкі абшчыны, часткова прызначалася дзяржаўная дапамога, што дазваляла іх кантраляваць [28].

Характэрнай рысай дзейнасці прадстаўнікоў адукацыйнай улады ў беларускіх паведах Віленшчыны была спроба ўвесці ўсеагульнае польскае навучанне на падставе адукацыйных праграм, прынятых у Польскай дзяржаве. Большасць мясцовых школьных інспектараў выступала супраць арганізацыі сярэдніх навучальных устаноў, а таксама імкнулася пазбавіць школы ўплыву духавенства. У адносінах да няпольскіх школ паміж кіраўнікамі асветы не было згоды: адны ігнаравалі існаванне беларускіх і рускіх школ, каб не

прызначаць ім дзяржаўнай дапамогі, другія – рэарганізавалі рускія школы ў беларускія, затым уводзілі польскую мову навучання, а трэція – схіляліся да адкрытых рэпрэсій.

Польская ўлада на Міншчыне не мела падтрымкі з боку мясцовага насельніцтва, сярод якога палякі і католікі не складалі пераважнай колькасці. Адсутнасць дзяржаўных школ прадвызначыла абмежаванасць паўнамоцтваў і абавязкаў школьных інспектараў. Польская ўлада вымушана была прызначыць дадатковае фінансаванне перш за ўсё беларускім і яўрэйскім школам, каб супрацьпаставіць іх рускім школам, якія значна ўплывалі на мясцовае насельніцтва [12; 13; 24; 34].

4. Пры дапамозе саступак у галіне адукацыі і культуры палякі стараліся абмінуць вырашэнне пытання аб беларускай дзяржаўнасці. З пачатку польска-савецкай вайны прадстаўнікі беларускага нацыянальнага руху актывізавалі свае пазіцыі на Віленшчыне і Гродзеншчыне. Польская ўлада дазволіла ім арганізацыю і правядзенне ў Вільні Беларускіх настаўніцкіх курсаў, якія ў жніўні 1919 г. скончылі 150 настаўнікаў, у кастрычніку 1919 г. – яшчэ 233. Гэтыя вынікі паказалі здольнасць беларускіх лідараў да хуткай арганізацыі ўласнай культурна-асветніцкай працы. Нягледзячы на тое, што польскае кіраўніцтва не дапусціла выпускнікоў курсаў да працы, на Гродзеншчыне нелегальна працавала 46 беларускіх школ [7; 8; 16]. Са жніўня 1919 г. па ліпень 1920 г. цэнтр развіцця беларускага нацыянальнага руху знаходзіўся ў Мінску. На патрэбы беларускай адукацыі з фонду ГУУЗ вылучаліся грашовыя сродкі, але іх было недастаткова для таго, каб пашырыць сетку беларускіх школ за межы Мінска. Польскай уладзе гэта давала магчымасць узяць пад свой кантроль і стрымліваць дзейнасць беларускіх арганізацый [6; 11]. Пагаршэнне беларуска-польскіх адносін у выніку перамоў 20–24 сакавіка 1920 г. у Мінску прывяло да паступовага згортвання беларускай адукацыі. З кастрычніка 1920 г. беларуская школьная справа перамясцілася на тэрыторыю Сярэдняй Літвы, дзе да пачатку 1921 г. дзейнічала 158 беларускіх школ [15; 19; 23; 25].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў даследавання

Матэрыялы даследавання можна выкарыстоўваць для паглыбленага вывучэння курсу айчыннай гісторыі ў навучальных установах, а таксама пры падрыхтоўцы абагульняючых прац, падручнікаў і навучальных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі. Вынікі дысертацыйнага даследавання могуць прымяняцца ў прафесійнай дзейнасці супрацоўнікамі навуковых устаноў, архіваў, музеяў, выкарыстоўвацца гісторыкамі і палітолагамі, якія займаюцца вывучэннем перыяду польска-савецкай вайны і іншых праблем гісторыі Беларусі і Польшчы Навейшага часу.

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА

Артыкулы ў навуковых часопісах і зборніках, якія уваходзяць у Пералік выданняў Рэспублікі Беларусь для апублікавання вынікаў дысертацыйных даследаванняў:

1. Трубчык, А. Г. Школьная адукацыя на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны на старонках перыядычнага друку / А. Г. Трубчык // Беларускі гістарычны часопіс. – 2010. – № 1. – С. 32–37.

2. Трубчык, А. Г. Ажыццяўленне палітыкі польскіх улад у галіне школьнай адукацыі на занятай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг. (па матэрыялах Занальнага архіва ў г. Маладзечна) / А. Г. Трубчык // Гісторыя: праблемы выкладання. – 2010. – № 7. – С. 58–61.

3. Трубчык, А. Г. Арганізацыя і дзейнасць савецкіх працоўных школ на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг. / А. Г. Трубчык // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. научных статей. В 2 ч. Ч. 1. Вып. 10(15) / РИВШ; под. ред. В. Ф. Беркова. – Минск, 2010. – С. 211–214.

4. Трубчык, А. Г. Школьная адукацыя на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.): агляд гістарыяграфіі і крыніц / А. Г. Трубчык // Гісторыка-археалагічны зборнік. Да юбілею з дня заснавання Інстытута гісторыі НАН Беларусі: зб. навуковых артыкулаў. Вып. 25 / Інстытут гісторыі НАН Беларусі; рэдкал. А. А. Каваленя (гал. рэд), В. В. Даніловіч (нам. гал. рэд.) і інш. – Мінск, 2010. – С. 89–96.

5. Трубчык, А. Г. Сістэма польскіх органаў кіравання ў галіне народнай асветы на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг.: адміністрацыйна-прававы аспект / А. Г. Трубчык // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки: сб. научных статей. В 2 ч. Ч. 1. Вып. 11(16) / РИВШ; под. ред. В. Ф. Беркова. – Минск, 2011. – С. 264–270.

6. Трубчык, А. Г. Школьная адукацыя ў Мінску ў перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Г. Трубчык // Весці нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук. – 2012. – № 3. – С. 67–73.

7. Трубчык, А. Г. Праблема станаўлення беларускай дзяржаўнасці ў святле адукацыйнай палітыкі на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Г. Трубчык // Научные труды Республиканского института высшей школы. Исторические и психолого-педагогические науки:

сб. научных статей. В 2 ч. Ч. 1. Вып. 14 / РИВШ; подред. В. Ф. Беркова. – Минск, 2014. – С. 294 – 301.

8. Трубчык, А. Г. Уплыў польскай і савецкай адукацыйнай палітыкі на беларускую школьную справу ў 1919–1921 гг. / А. Г. Трубчык // Ученые записки УО "ВГУ им. П.М. Машерова" : сборник научных трудов. – Витебск : ВГУ имени П.М. Машерова, 2016. – Т. 21. – С. 47–53.

9. Трубчык, А. Г. Адукацыйная палітыка польскіх улад на беларускай тэрыторыі Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель (люты 1919 г. – верасень 1920 г.) / А. Г. Трубчык // Вестник Полоцкого государственного университета. Серия А. Гуманитарные науки. – № 1. – 2016 г. – С. 123–128.

Артыкулы ў навуковых часопісах і зборніках:

10. Трубчык, А. Г. Праблема геапалітычнага лёсу беларускіх зямель у польскай грамадска- палітычнай думцы ў канцы 1918–1920 гг. / А. Г. Трубчык // Религия и общество – 6: сб. научных статей / под. общей редакцией В.В. Старостенко, О. В. Дьяченко. – Могилёв: УО “МГУ им. А. Кулешова”, 2011. – С. 83–85.

11. Трубчык, А. Г. Становішча беларускіх школ ва ўмовах савецкай адукацыйнай палітыкі ў перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Г. Трубчык // Религия и общество – 7: сб. научных статей / под. общей редакцией В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко. – Могилёв: УО “МГУ им. А. Кулешова”, 2012. – С. 199–202.

12. Трубчык, А. Г. Міншчына ў перыяд польскай акупацыі (жнівень 1919 г. – ліпень 1920 г.) / А. Г. Трубчык // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць: (да 945-годдзя Мінска): зб. навук. арт. / уклад. А. І. Груша; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2012. – С. 215–217.

13. Трубчык, А. Г. Школьная адукацыя на Міншчыне ў перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Г. Трубчык // Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць: (да 945-годдзя Мінска): зб. навук. арт. / уклад. А. І. Груша; рэдкал.: А. А. Каваленя [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2012. – С. 218–220.

14. Трубчык, А. Асноўныя накірункі адукацыйнай палітыкі на беларускай тэрыторыі Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель (1919–1920 гг.) / А. Трубчык // Białoruskie Zestyty Historyczne (Беларускі гістарычны зборнік). Nr. 37 / Białoruskie Towarzystwo Historyczne; red. E. Mironowicz. – Białystok, 2012. – S. 70–90.

15. Трубчык, А. Г. Да пытання аб развіцці беларускай адукацыі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) : настаўніцкія курсы ў Вільні / А. Г. Трубчык // Религия и общество – 8: сб. научных статей / под. общей редакцией В. В. Старостенко, О. В. Дьяченко. – Могилёв: УО “МГУ им. А. Кулешова”, 2014. – С. 203–205.

16. Трубчык, О. Г. Проблема становлення білоруськоў дэжавнасьці у ракурсі асьвітньоў палітыкі на тэрыторыі Білорусі в роки польска-радыянскаў вайны (1919–1921) / О. Г. Трубчык // Вісьнік Камянець–Падільскаў нацыянальнаў унівэрсытэту імяні Івана Агіенка. Історычныя навукі / рэдкал.: А. Г. Філінюк та інш. – Камянець-Падільскі: Камянець-Падільскі нацыянальны унівэрсытэту імяні Івана Агіенка, 2014. – Вып. 7: На пашану акадэміка П. Т. Тронька (да 100-роччя від дня народжэння). – С. 547–556.

17. Трубчык А. Г. Арганізацыйная структура і дзейнасьць адукацыйных органаў польскаў улады ў Браслаўскім павеце (1919–1920 гг.) / А. Г. Трубчык // Браслаўскія чытанні (да 950-годдзя горада Браслава): зб. навуковых артыкулаў / Нац. акадэмія навук Беларусі, Ін.-т гісторыі; навук рэд. В.М. Ляўко; рэдкал. В.В. Даніловіч. – Мінск: Беларуская навука, 2016. – С. 198–208.

18. Трубчык, О. Асьвітня палітыка польскаў влады на білоруськоў тэрыторыі Громадыянскаў упраўління Східніх Зямель (люты 1919 – вересень 1920 року) // Вісьнік Кіўскаў нацыянальнаў унівэрсытэту імяні Тараса Шэвченка. – 1 (128) 2016. – С. 22–26.

Матэрыялы навуковых канфэрэнцый:

19. Трубчык, А. Г. Беларуская школьная справа ў час польскаў акупацыі (па матэрыялах газэты “Звон” 1919 г.) / А. Г. Трубчык // Сучасныя падыходы да вывучэння крыніц па гісторыі Беларусі. Да 1000-годдзя летапіснай Літвы: матэрыялы Рэсп. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 18 снежня 2009 г. / Бел. дзярж. пед. ун.-т імя М. Танка; рэдкал. М. М. Забаўскі, А. П. Жытко (навуковы рэдактар) і інш. – Мінск: БДПУ, 2009. – С. 185–189.

20. Трубчык, А. Г. Становішча настаўніцтва савецкіх працоўных школ на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг. / А. Г. Трубчык // Адукацыя на Віцебшчыне: гісторыя і сучаснасьць: матэрыялы Рэспубліканскаў навуковаў канфэрэнцыі, Віцебск, 30–31 красавіка 2010 г / Віц. дзярж. ун.-т; рэдкал.: В. У. Акуневіч (адк. рэд.) [і інш.] – Віцебск: УА “ВДУ імя П. М. Машэрава”, 2010. – С. 98–103.

21. Трубчык, А. Г. Школьная справа на Магілёўшчыне ў 1919–1920 гг (па матэрыялам Дзяржаўнага архіва Магілёўскаў вобласці) / А. Г. Трубчык //

Праблемы і перспектывы станаўлення грамадзянскай супольнасці ў Беларусі: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Магілёў, 20–21 мая 2010 г. / УА “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт харчавання”; рэдкал.: Ю. М. Бубноў (адк. рэд.), Т. Г. Бабкова, І. А. Пушкін. У 2-х частках. Ч. 2. – Магілёў: УА “МДПУ”, 2010. – С. 99–103.

22. Трубчык, А. Г. Школа і школьніцтва на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны на старонках эмігранцкай газеты “Воля России” / А. Г. Трубчык // Романовские чтения – 6 (к 75-летию исторического факультета Могилёвского государственного университета им. А. А. Кулешова): сб. статей международной научной конференции, Могилёв, 24–25 ноября 2009 г.; ред. И. А. Марзалюка и др. – Могилёв: УО “МГУ им. А. А. Кулешова”, 2010. – С. 64–65.

23. Трубчык, А. Г. Беларуская школьная справа на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны (1919–1920 гг.) / А. Г. Трубчык // Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемаўдзеянні, узаемаўплывы: матэр’ялы III Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Гомель, 30 верасня – 1 кастрычніка 2010 г. / Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны; рэдкал.: Р. Р. Лазько [і інш.]. – Гомель, 2010. – С. 165–171.

24. Трубчык, А. Г. Агляд праблемы развіцця асветы на тэрыторыі Беларусі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) на старонках мемуарнай літаратуры / А. Г. Трубчык // Содружество наук – 2011: материалы VII международной научной конференции, г. Барановичи, 19–20 мая 2011 г.: в 2 ч. / редкол. А. В. Никишова (гл. ред.), И. Я. Тучина [и др.]. – Барановичи: РИО БарГУ, 2010. – Ч. 2. – С. 42–43.

25. Трубчык, А. Г. Адлюстраванне стану школьнай адукацыі ў перыяд польска-савецкай вайны на старонках беларускамоўных перыядычных выданняў 1919–1921 гг. / А. Г. Трубчык // Научный потенциал молодежи – будущему Беларуси: материалы V международной молодежной научно – практической конференции, Полесский государственный университет, Пинск, 31 марта: в 2 ч. / Национальный банк Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К. К. Шебеко [и др.]. – Пинск, 2011. – Ч. 2. – С. 273–274.

26. Трубчык, А. Г. Асаблівасці ажыццяўлення палітыкі польскіх улад у галіне школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі (1919–1920 гг.) / А. Г. Трубчык // Европа: актуальные проблемы этнокультуры: материалы III международной научно-теоретической конференции, Минск, 28 апреля 2010 г. / Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка; редкол. В. В. Тугай (отв. ред.). – Минск: БДПУ ім. М. Танка, 2011. – С. 296–298.

27. Трубчык, А. Г. Адукацыя на тэрыторыі Беларусі ў перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.): агляд сучаснай гістарыяграфіі / А. Г. Трубчык // Геополитические трансформации в Восточной Европе между двумя мировыми войнами (к 90-летию подписания Рижского мирного договора): сборник материалов международной научно-практической конференции, Брест, 17–18 марта 2011 г. / Брестский государственный университет имени А. С. Пушкина; редкол.: М. Э. Чесновский (гл. ред.) [и др.]. – Брест: БрГУ, 2011. – С. 231–238.

28. Трубчык, А. Г. Адукацыйная палітыка польскіх улад на Брэстчыне ў перыяд польска-савецкай вайны 1919–1921 гг. / А. Г. Трубчык // Научный потенциал молодёжи – будущему Беларуси: материалы VI международной молодёжной научно-практической конференции, Полесский государственный университет, Пинск, 6 апреля 2012 г.: в 2 ч. / Национальный банк Республики Беларусь [и др.]; редкол.: К. К. Шебеко [и др.]. – Пинск, 2012. – Ч. 2. – С. 276–278.

29. Трубчык, А. Г. Дзейнасць Галоўнай апякунскай рады на беларускай тэрыторыі Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель (1919–1920 гг.) / А. Г. Трубчык // Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянні, узаемаўплывы: матэрыялы IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі, Гомель 26–27 красавіка 2012 г. / Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны; рэдкал.: Р. Р. Лазько [і інш.]. – Гомель, 2012. – С. 145–148.

30. Трубчык, А. Г. Адукацыйная палітыка польскіх улад падчас эвакуацыі з беларускай тэрыторыі (ліпень–верасень 1920 г.) / А. Г. Трубчык // Актуальные проблемы и перспективы изучения новой и новейшей истории зарубежных стран: материалы международной научно-теоретической конференции, посвящённой 75-летию образования кафедры истории Нового и Новейшего времени / Белорусский государственный университет; редкол.: В. С. Кошелев (пред.) и [др.]. – Минск : Изд. центр БГУ, 2012. – С. 186–188.

31. Трубчык, А. Г. Дзейнасць Таварыства стражы крэсовай у галіне культуры і асветы на беларускай тэрыторыі Грамадзянскага ўпраўлення ўсходніх зямель у 1919–1920 гг. / А. Г. Трубчык // Беларусь і суседзі: гістарычныя шляхі, узаемадзеянні, узаемаўплывы: матэрыялы V міжнароднай навуковай канферэнцыі, Гомель 24–25 красавіка 2014 г. / Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны / рэдкал.: Р. Р. Лазько [і інш.]. – Гомель, 2014. – С. 123–125.

32. Трубчык, А. Г. Становішча настаўнікаў польскіх школ на акупаванай беларускай тэрыторыі ў час польска-савецкай вайны / А. Г. Трубчык // Трансформационные процессы в белорусском обществе в Новейшее время: Дню Независимости Республики Беларусь посвящается: материалы

республиканской научно-практической конференции, Барановичи, 18 апреля 2014 г./ редкол. : А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Демидович (отв. ред.). – Барановичи: РИО БарГУ, 2014. – С. 152–154.

33. Трубчик, О. Українці в Білорусі. Радянська освітня реформа в Білорусі в 1919–1921 роках / Олена Трубчик // Українська діаспора: проблеми дослідження: збірник матеріалів шостої (6) міжнародної наукової конференції "Українська діаспора: проблеми дослідження", м. Острог Рівненської області 25–26 вересня 2014 року / Національний університет "Острозька академія", – Острог: Інститут дослідження української діаспори, 2015. – С. 408–414.

34. Трубчык, А. Дзейнасць Гарадзенскага школьнага інспектара падчас польска-савецкай вайны (1919–1920 гг.) / А. Трубчык // Гарадзенскі соцыум. Чалавек у прасторы горада XV–XX стст.: матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі, Гродна, 7–8 лістапада 2014 г. / пад рэд. А. Смаленчука і А. К. Краўцэвіча. – Мінск: Зміцер Колас, 2015. – С. 238–252.

35. Трубчык, А. Асноўныя накірункі і асаблівасці дзейнасці польскай грамадзянскай адміністрацыі на беларускай тэрыторыі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Трубчык // Сохранение идентичности белорусского общества: прошлое, настоящее, перспективы: материалы Республиканской научной конференции, Барановичи, 21 апреля 2016 г. / редкол.: А. В. Никишова (гл. ред.), А. В. Демидович (отв. ред.), З. Н. Козлова [и др.]. – Барановичи: РИО БарГУ, 2016. – С. 70–75.

36. Трубчык, А. Г. Становішча настаўніцтва на тэрыторыі Беларусі ў гады польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.) / А. Г. Трубчык // Белорусское Подвинье: опыт, методика и итоги полевых и междисциплинарных исследований: материалы III международной научной конференции, Полоцк, 14–15 апреля 2016 г. / Полоцкий государственный университет; под ред. Д. У. Дука. – Полоцк, 2016. – С. 168–172.

37. Трубчык, А. Г. Усходняя палітыка Польшчы ў палітычных канцэпцыях 1918–1922 гг. / А. Г. Трубчык // Государства Центральной и Восточной Европы в исторической перспективе: сб. научн. ст. по мат. межд. научн. конф., Пинск 21–22 окт. 2016 г. / Полесский государственный университет; под ред. Р.Б. Гагуа. – Пинск, 2016. – С.165–174.

38. Трубчик, О.Г. Східна політика Польщі в політичних концепціях 1918–1922 рр. / О. Г. Трубчик // Історична наука в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця, 3–4 листопада 2016 р. / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, Подільське наукове товариство, 2016. – С. 62–65.

РЭЗІЮМЭ

Трубчык Алена Генадзьеўна

“Палітыка польскай улады ў сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919-1921 гг.”

Ключавыя словы: палітыка ў сферы адукацыі, школьная адукацыя, польска-савецкая вайна (1919–1921 гг.), Грамадзянскае ўпраўленне Усходніх зямель, беларуская школьная справа.

Мэта і метады даследавання

Мэта даследавання: выявіць сутнасць, змест і дынаміку палітыкі польскай улады ў сферы школьнай адукацыі на акупаванай тэрыторыі Беларусі ў 1919–1921 гг.

У працэсе вырашэння даследчых задач выкарыстаны агульнанавуковыя метады: аналіз, сінтэз, параўнанне. Асаблівае значэнне нададзена спецыяльным гістарычным метадам: гісторыка-тыпалагічнаму, гісторыка-генетычнаму, рэтраспектыўнаму.

Навуковая навізна дысертацыйнага праекта заключаецца ў тым, што ўпершыню ў гістарыяграфіі з беларускіх нацыянальна-дзяржаўных пазіцый раскрыта сутнасць польскай адукацыйнай палітыкі на беларускай тэрыторыі ў час польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.). Даследаваны механізм кіравання адукацыйнай сферай: акрэслена іерархія кампетэнцыі адукацыйных структур, вызначаны іх функцыі і паўнамоцтвы ў адміністрацыйнай сістэме польскай грамадзянскай улады. Ахарактарызаваны асноўныя накірункі польскай адукацыйнай палітыкі, абгрунтавана залежнасць яе ажыццяўлення ад ідэалагічных, ваенна-палітычных, сацыяльна-эканамічных, этнаканфесійных фактараў. З дапамогай параўнальнага аналізу выяўлены асаблівасці адукацыйных працэсаў у выніку дзейнасці органаў кіравання адукацыяй на Міншчыне, Брэстчыне, а таксама ў беларускіх паветах Віленшчыны. Паказана спецыфіка функцыянавання на гэтых тэрыторыях школ розных этнічных супольнасцей. Вызначаны ўплыў дзейнасці беларускіх грамадска-палітычных колаў на развіццё беларускай школьнай справы ў час польскай акупацыі.

Практычная значнасць вынікаў:

Палажэнні і вывады, атрыманыя ў выніку правядзення даследавання, дакументальныя матэрыялы могуць стаць каштоўнай базай для наступнага вывучэння палітычных і сацыяльна-культурных працэсаў на беларускіх землях у перыяд польска-савецкай вайны (1919–1921 гг.), а таксама для распрацоўкі агульных курсаў па гісторыі Беларусі навейшага часу, падрыхтоўкі метадычных дапаможнікаў пры выкладанні курса айчыннай гісторыі ў навучальных установах.

РЕЗЮМЕ

Трубчик Елена Геннадьевна

“Политика польской власти в сфере школьного образования на оккупированной территории Беларуси в 1919-1921 гг.”

Ключевые слова: политика в сфере образования, школьное образование, польско-советская война (1919–1921 гг.), Гражданское управление Восточных земель, белорусское школьное дело.

Цель и методы исследования

Цель исследования: определить сущность, содержание и динамику политики польской власти в сфере школьного образования на оккупированной территории Беларуси в 1919–1921 гг.

В процессе решения исследовательских задач использованы общенаучные методы: анализ, синтез, сравнение. Особенное значение уделено специальным историческим методам: историко-типологическому, историко-генетическому и ретроспективному.

Научная новизна диссертационного проекта заключается в том, что впервые в историографии с белорусских национально-государственных позиций раскрыта сущность польской образовательной политики на белорусской территории во время польско-советской войны (1919–1921 гг.). Исследован механизм управления сферой образования: обозначена иерархия компетенции образовательных структур, определены их функции и полномочия в административной системе польской гражданской власти. Охарактеризованы основные направления польской образовательной политики, обоснована зависимость её осуществления от идеологических, военно-политических, социально-экономических, этноконфессиональных факторов. С помощью сравнительного анализа выявлены особенности образовательных процессов в результате деятельности органов управления образованием на Минщине, Брестчине, а также в белорусских уездах Виленщины. Показана специфика функционирования на этих территориях школ разных этнических общностей. Определено влияние деятельности белорусских общественно-политических кругов на развитие белорусского школьного дела в период польской оккупации.

Практическая значимость результатов: положения и выводы, полученные в результате проведения исследования, документальные материалы могут стать ценной базой для дальнейшего изучения политических и социально-культурных процессов на белорусских землях в период польско-советской войны (1919–1921 гг.), а также для разработки общих курсов по истории Беларуси новейшего времени, подготовки методических пособий для преподавания курса отечественной истории в учебных заведениях.

SUMMARY

Alena G. Trubchyk

«Politics of the Polish authorities in the field of school education on the occupied territory of Belarus (1919 – 1921)».

Key words: educational policy, Polish-Soviet war (1919–1921), Civil administration of the Eastern lands, Belarusian school affairs.

The purpose and methods of the research

The purpose of the research: define the essence of politics of the Polish authorities in the field of school education on the occupied territory of Belarus in 1919–1921. While making the solution of research tasks we used general scientific methods: analysis, synthesis, comparison. Special importance is attached to specific methods of historic research: historic and typological, historic and genetic, retrospective.

Scientific novelty of the dissertation project concludes as follows: it is the first time in the historiography to uncover reveal the essence of the Polish educational policy on the territory of Belarus during the Polish-Soviet war (1919–1921) from Belarusian national state positions. Also it contains the research of the education sector management mechanism: delineating the hierarchy of competencies of educational structures; definition of their functions and powers in the administrative system of the Polish civil authorities. There are detailed specifications of the main directions of the Polish educational policy and the grounding of its depending on ideological, military and political, social and economical, ethnoconfessional factors. Comparative analysis was used in detection the peculiarities of educational process which were caused by education authorities work in Minsk and Brest regions and also Belarusian districts of Vilno region. The specificity of functioning of schools of different ethnic communities on these territories is reflected. And as a result the influence of the Belarusian social and political circles' activity on the development of the Belarusian school affairs during the Polish occupation.

The practical importance of the research: the analytical and practical material of the dissertation and the identified documentaries may become an important base for the following research of the political and socio-cultural processes which took place in the Belarusian lands during the Polish-Soviet war (1919–1921). Also the materials may be used in working-out the general course of the modern Belarusian history, training manuals for the teaching of national history in different educational institutions.